

KAZALIŠTE KAO UPOZORENJE

(NEKOLIKO NAPOMENA UZ MARULIĆEVO »GOVOREN'JE SVETOGA BERNARDA OD DUŠE OSUJENE«)

Ivo Frangeš

Čini se da je Slobodan P. Novak, govoreći o pitanjima atribucije i o smislu Marulićeve dramaturgije, izrekao sudove i novije i utemeljenije od dosadašnjih.¹ Ne mislim uvodnim glagolom, za svaki slučaj, uskrnuti ono donedavno hrvatsko filološko *ako*, o kojemu upravo Novak govori najprimjerenije riječi.² Mislim samo upozoriti da je znanstveni rad djelatnost u kojoj se »poslije« neizbježno opire o »prije«; i da je nad tekstom o kojemu se više nema što reći, po svoj prilici (»ako«!), pao zaborav: zastor koji se više neće podići.

Među tekstovima oko kojih je naša filologija izgovarala i sumnje i tvrdnje, svakako je i, danas neosporno Marulićevo, *Govoren'je svetoga Bernarda od duše osujene*. Upravo u svezi s njim upozorava Novak³ na figure straha. O pojavi jednoga Krista koji ne popušta ni vlastitome milosrđu (u ime kojega je došao na svijet, podnijeovski muke za svakoga od nas), nego zastupa »starozavjetnu« (ili, možda, baroknu, gundulićevsku) ideju o neizbježnosti pravednoga suda. Gledatelj *Govoren'ja* (i uopće sličnih prikazanja) ne smije biti »ohrabrivan« beskrajnom dobrotom Isukrstovom; jer to bi značilo da je — na kraju svega, pa čak i poslije grešne smrti — kad nastupi »nevoljni dan«, *dies irae*, dovoljno pasti na koljena, sročiti uvjerljivo pokajanje i skrušiti se. Stoga u Marulićevu *Govoren'ju* Isus, koncipiran odista »sikstinski«, michelangelovski, ne popušta ni usrdnim molbama Bogomajke! Odista, koliko se puta u Marulićevim tekstovima Isus objavljuje kao *srdit!* A njegova je srdžba zapravo ogorčenje što duša nije navrijeme iskoristila sve prigode za spasenje koje je omogućila muka Isusova. U trodijelnom procesu spasenja što ga najpotpunije

¹ Slobodan P. Novak, Dramski rad Marka Marulića [predgovor u] Marko Marulić, *Drame*, Zagreb 1986, str. 10–13 i *passim*.

² *Isto*, str. 13.

³ *Isto*, str. 62–75.

prikazuju Gundulićeve *Suze sina razmetnoga* (u tri plača: Sagrješenje, Spoznanje, Skrušenje), onaj treći, toliko bitni plač, događa se prekasno: pred licem Božanstva, kad je izazvan strahom a ne pravodobnim spoznanjem. U Marulića je prizor zamišljen kao gradacija, da bude uvjerljiviji. Isus najprije odbija svetoga Ivana (a znamo koliko je za njega vezan!), pa tek potom i Bogorodicu, majku svoju: zlo je do te mjere pogubno i opasno, da je i pravda božja »nemoćna«, bolje reći kondicionirana: popustiti, značilo bi obesmisliti pravdu, staviti u dvojbu čak i njezinu definiciju! Sad je već kasno, *advent tempus iudicandi, non orandi*: nastupilo je vrijeme suda, ne molitve, »jer ni vrime sad moljen'ja / ner za dila osujen'ja«. ⁴

Upitamo li se za moguće poticaje Marulićevo djelu, osim svega što Novak navodi, ⁵ možemo poći od književnosti, a možemo i od teologije: ako ih je, u Marulićevo slučaju, potrebno i moguće odvajati. Marulićev tekst *De ultimo Christi iudicio* ⁶ nije samo crkvena propovijed (pa nije čak ni običan »govor«, ako latinskoj riječi *sermo* dademo to značenje), nego i disputa o jednome od najnazočnijih strahova u životu čovjeka Marulova vremena. Pad Bosne (1463) i Hercegovine (1482), Krbavska bitka (1499) pa sve što se događa u našim prostorima do pada »zlatnog ključa« Ugarske i Slavonije, Beograda (1521), i do Mohačke bitke (koja se, doduše, zbila 1526, kad je Marulić već mrtav; ali upravo zato, *a posteriori*, kao da još jače podcrtava Marulićeve slutnje i strahove). Sva ta zbivanja samo iole obrazovana vjernika njegova vremena podsjećaju na neizbježnost »posljednjeg suda«: strah postaje glavni osjećaj čovjekov, a evanđelistov psalmički uzdah *nescitis diem, neque horam*, (Mat, XXV, 13) temeljna životna spoznaja. Ona ispunja strahom; a strah božji s pravom postaje glavna sila pokretnica velikog dijela Marulićeve dramaturgije. U *Govoren'ju svetoga Bernarda* osobito.

Teologija otvara dakle prva vrata kroz koja se u Marulićevo djelu mogao pojaviti sveti Bernard. Druga, književna vrata, svakako otvara tradicija. Tu je Dante, prije svega. Trajni dijalog između Dantea i Marulića posve je logičan: jer veliki Firentinac potvrđuje Maruliću toliko blisku spoznaju o nerazlučivosti javnoga i intimnoga. *Božanska je komedija*, s jedne strane, veliko prikazanje, gigantsko »prenje«: bitka za ljudsku dušu i pouka da je povijest ljudska sudbina, ne samo na ovome nego i na onome svijetu. Povijest, velika (opća, zajednička) i mala (naša, individualna) — u dubokoj međuovisnosti — uzrok su našem padu (u pakao) ili uzvišenju (u raj), kad se pojavimo na sudu Kristovu. Jer tu će nas dočekati rasrđen, ožalošćen i pravedan Isus, čiju žrtvu i čiju pouku (ni)smo prihvatili.

U voljenom Danteu nalazi Marulić i svetog Bernarda. No valja prije svega pogledati Marulićevo *Lipo prigovaran'je Razuma i Človika*, ⁷ pa se osvjedočiti o trajnom »prigovaranju« što ga u njegovim djelima vode vrlina i slabost: Razum (koji savjetuje) i (slabi, grijehu podložni) Čovjek, koji se žali na ljudsku sudbinu. Sve je to u biti danteovska tematika: dokaz više da je usporedba Marulićevo položaja u hrvatskoj s Danteovim u talijanskoj književnosti posve realna. Naravno, ako priznamo različitosti konteksta i vremenā u kojima obojica djeluju. Zanesen i

⁴ *Govoren'je...*, isto izdanje, stihovi 649–650, str. 237.

⁵ V. bilj. 1.

⁶ Marko Marulić, *Latinska manja djela I*, preveo Branimir Glavičić, Split 1992, str. 161–216, odnosno prijevod, *Propovijed Marka Marulića o Kristovu posljednjem sudu*, str. 227–279.

⁷ Marko Marulić, *Versi harvacki* (uredili Marin Franičević i Hrvoje Morović), Split 1979, str. 207–219.

kvalificiran čitatelj Dantea, Marulić svetog Bernarda zatječe u *Komediji*; i to u njegovoj, rekli bismo, pravoj ulozici. Kolik je svečev ugled pokazuje i činjenica da Bernard, idealni posrednik između čovjeka i božanstva, nasljeđuje u strukturi poeme nikog drugog nego — Beatricu!

Kad se Beatrice rastaje s Danteom, u XXXI. pjevanju *Raja*, kad sveti Bernardo toplo zagovara njezina štitićenika, događa se to u sceni toliko dragoj našem krotkom hrvatskom srcu. Sveti Bernardo s pravom posreduje kod kraljice nebesa (Marija je *Regina coeli*, a on joj je *fedel*, odista, njezin *fervidissimo cultore*), zna da će biti uslišan:

*E la regina del cielo, ond' io ardo
tutto d' amor, ne farò ogni grazia,
però ch' i sono il suo fedel Bernardo. —
Qual' è colui che forse di Croazia
viene a veder la Veronica nostra ...*

(Paradiso, XXXI, 100–104)

»Il santo sene«, sveti starac kojega Dante bira kao Beatricina zamjenika u molbi Bogorodici, jest Francuz, sveti Bernardo, rođen u Burgundiji (1091), nazvan *doctor mellifluus* (»naučitelj medotočivi«), poznat po mjestu Clairvaux (Chiaravalle — Svijetli dol), u Champagni, gdje je, kao cistercit, zasnovao opatiju kojoj je bio prvi opat. Imao je, po Danteu, i naziv *contemplante* (kontemplator), zbog doprinosa mističkoj teologiji. Uza sve to, sveti Bernardo — a to je osobito važno za Marulićev pojam vjere — nije bio udaljen od života. Naprotiv, rješavao je mnoge teološke kontroverze i brojne doktrinarne i jurisdikcijske probleme. Sve to kvalificira ga u očima drvnog čitateljstva da u prenjima i kontrastima, u času kad Isus presuđuje o krivici i o budućem statusu grešne duše, zauzme tako znamenito mjesto. No bilo bi pogrešno pomisliti da sveti Bernardo, preuzevši Beatricinu ulogu, dodaje ista bitno Danteovoj spoznaji! U krajnjoj liniji Bernardo je zapravo istinski *posrednik* između čovjeka i Boga, između nevoljne duše i Isusa suca. Pa kad u Dantea »sveti starac«, dakle

*[...] 'l santo sene: »Acciò che tu assommi
perfettamente« disse »il tuo cammino [...]«*

(Paradiso, XXXI, 94–95)

tu se pojmovi *assommare* (ispeti se, uzdići se) i *cammino* (put) javljaju u ključnom značenju. Još od Augustina život je ljudski *peregrinatio*, Dante će kazati *viaggio*, *cammino*, *itinerario*, a krajnji je cilj tom putu, kao i u *Commediji* uopće, i u ljudskom životu, »la visione diretta di Dio« — izravno viđenje, motrenje Boga, ono što se uskraćuje grešnoj duši. I u Dantea, nakon Bernardovih riječi, Gospa svoje oči (»Li occhi da Dio diletta e venerati«) upire prema Bogu — »Indi all'eterno lume si drizzaro, / Nel qual non dee creder che s'invii / Per creatura l'occhio tanto chiaro«. Na kraju scene, Bernardo je sretan i nasmiješen (»Bernardo m'accennava e sorridea...«); ovdje, međutim, u prikazanjima, Krist je — rekao bih u ime jedne više, stroge, gotovo prema samoj sebi nemoćne pravde — nepopustljiv, čak i na zamolbe vlastite majke. Usput, ako se omjere konteksti, Isusova je strogost jasna. *Commedia* je prikazanje sa sretnim završetkom (zato se i naziva »komedijom«; »amnestija« u njoj dokaz je više o snazi Božje ljubavi i o njezinoj svemoći; naprotiv, u u b r z a n o m ritmu prikazanja, prenja, Isusova strogoća samo je druga strana pravedne ljubavi: gledatelj mora izići s jasnim pojmom o pogubnosti grijeha i smislu božanske pravde: opraštanje ne smije ohrabrivati; stoga je prokletstvo — bacanje u

oganj vječni, prepuštanje u vražju »nadležnost« — u isti mah i nagrada pravедniku i opomena kolebljivcu (među gledateljima).

Postoji, možda, još jedan razlog, domaći, lokalni: splitski nadbiskup Bernard, kojega spominje Toma arhiđakon, i koji se istakao u borbi protiv patarenskih heretika; i to ne samo »blagom riječju«, kako kaže Toma, nego i sudskom strogošću.⁸ Kako bilo, u trajnom dijalogu koji se o čovjeku vodi, sveti je Bernard za Marulića jedan od najkompetentnijih sugovornika: na strani čovjeka i njegove težnje za pravедnim sudom.

⁸ Toma Arhiđakon, *Kronika – Historia salonitana*, uredio i preveo Vladimir Rismondo, Split 1977, pogl. XXIII–XXIV, str. 71–82.